

# THEOLOGIA SYSTEMATICA

Gánóczy Sándor\*

Franciaország

## Teológiai megfontolások a kálvini és az ignáci lelkiségről\*\*

**M**i indokolja mai reformátusok érdeklődését a jezsuita lelkigyakorlatok iránt? Ebből a kérdésből szeretnék kiindulni, mielőtt megkísérelném összehasonlítani és teológiai szempontból értelmezni a kálvini és az ignáci lelkiséget. Remélem, hogy így alá tudom támasztani e teológiai értelmezésből és a szóban forgó lelkigyakorlatok megfigyeléséből nyert véleményemet, hogy tudniillik ez a két lelkiség kiegészíti egymást, és az ökumenikus egymásra találást erősíthetik napjainkban.

Mindenekelőtt azonban legyen szabad három tanúságtételt idéznem. A három közül kettő protestáns lelkipásztortól származik, a harmadik egy nem egyházi szolgálatban álló asszonytól. Az első, a svájci református Ursula Tissot így nyilatkozik:

„Több évvel hittudományi tanulmányaim elvégzése után fedeztem fel a lelkigyakorlatokat, amikor szükségét éreztem kikerülni a főiskolai teológia szárazságából. Úgy véltem, hogy vagy elmélyítem lelkiségemet, vagy felhagyok lelkipásztori tevékenységgel. Részt vettem egy egy hónapos lelkigyakorlaton a francia jezsuitáknál, és ez fordulatot hozott életemben. Újra megtanultam egy egyszerű, de az evangélium szövegeiben megalapozott lelki életet. Emellett felfedeztem a csendes szemlélődés értékét is.”<sup>1</sup>

---

\* Gánóczy Sándor (Budapest, 1928) a Würzburgi Egyetem emeritus rendszeres teológiai professzora, Budapesten, Párizsban és Rómában végezte teológiai tanulmányait. Felszentelése (1953) után tíz évig volt Párizsban az emigráns magyarok lelkipásztora. Teológiai doktori címet a Gregoriana Pápai Egyetemen szerzett (1963) a Kálvin teológiáját vizsgáló doktori disszertációjával (*Calvin, théologien de l'Église et du Ministère*. Cerf, Párizs 1964). 1969-ben filozófiából doktorált a Sorbonne Egyetemen. 1967 és 1972 között Párizsban és Münsterben tanított, 1972-től a Würzburgi Egyetem Római Katolikus Teológiai Fakultásán volt a dogmatika tanszék vezetője, és ő irányította a Kálvin-kutatással foglalkozó Hermann Schell Intézetet. 2013-ban a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választották.

\*\* Ez az előadás a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet dísztermében hangzott el 2018. április 18-án, miután egy nappal azelőtt a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Gánóczy Sándor emeritus professzort doctor honoris causa címmel tüntette ki a tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának kezdeményezésére.

<sup>1</sup> Idézi Métral, Nicole: *Retraites oecuméniques: la spiritualité ignacienne séduit les protestants*. In: *Protestinfo* 20. juín 2007. Ld. <https://protestinfo.ch/200706204212/retraites-oecumeniques-la-spiritualite-ignacienne-seduit-les-protestants>. (2018. ápr. 2.)

A második tanú, Jacqueline Rutgers lelkész és pszichológus. Ő az ignáci gyakorlatok helyes, nagymértékben modern pedagógiáját emeli ki, amennyiben ez fejleszti a döntés és az elhatározás képességét. Emellett a gyakorlatok vezetője a maga útján kíséri el a gyakorlatozót, sőt csereviszonyba kerül vele. Így tanul úgyszólván a tanító magától a tanulóól is. Emellett nem csoportoknak ad általános irányítást, hanem személyes párbeszédre törekszik minden egyes résztvevővel.

A harmadik nyilatkozó, Donna J. Bean amerikai presbiteriánus, aki azzal a reménységgel vett részt a lelkigyakorlatokon, hogy elmélyült, személyes kapcsolatba kerül Jézussal. De Jézus életének átélmélkedését az a tudat is kísérte, hogy ezt a Szentlélek konkrét formában jelentkező sugalmazása teszi lehetővé.<sup>2</sup>

Természetesen sok más hasonló nyilatkozatot lehetne még idézni világi hívek és férfiak szájából is. Jómagam Párizsban intéztem körkérdeést azokhoz, akik az ottani Manrészában vezetnek lelkigyakorlatokat, illetve részt vesznek azokon. De ilyen tanúságtételeket várok el most jelen levő hallgatóimtól is, hogy ezek megerősítsék vagy helyesbítsék az általam mondottak tartalmát. Azonban az én feladatom más: először is egy szellemtörténeti megállapítás, másodsor pedig teológiai állásfoglalás, amely kritikát is magában foglal.

Kálvin és Loyolai Szent Ignác közelkerültek egymáshoz térben és időben. A 16. század első felében ugyanannak a párizsi kollégiumnak voltak növendékei.<sup>3</sup> A Montaigu Kollégium (Collège Montaigu) a párizsi egyetemhez tartozott. Itt tanultak mindketten „szabad művészeteket”, amelyek abban az időben a teológiai tanulmányok előkészítésének is számítottak. Mindketten a kollégium bentlakói voltak, és az ott gyakorolt „devotio moderna”, a modern kegyesség szellemében éltek, nevezetesen annak aszketikus formájában, amelyet a Montaigu Kollégium egykori igazgatója, a németalföldi Johannes Standonk képviselt. Minden arra utal, hogy Ignác és Kálvin, bár egymással valószínűleg nem jutottak kapcsolatba, ennek a lelkiségnek mérsékeltbb irányzatát követték, amelyet a szintén flamand Geert Grote (Geert Groote vagy Gerardus Magnus) képviselt. Célja határozottan az egyház reformja volt, de ezt az egyéni megtérés és a szemlélődő imádság eszközeivel kívánta elérni, vagyis olyan szemlélődés révén, amelynek központi tárgya Jézus élete volt.

A modern kegyesség forrásai között meg kell említenünk Kempis Tamás *Imitatio Christi*, azaz *Krisztus Követése* című, a 15. század elején írt könyvét. Ez annyiban hozott nagy újdonságot, amennyiben a hit egyéni átélésére tette a hangsúlyt és nem a közösségi szempontokra. Másrészt nem a teológiát mint rendszerező hittudományt tartotta lényegesnek, hanem a közvetlen kapcsolatot Krisztussal. Ennek kifejeződése a lélek bensőséges „beszélgetése” magával Jézussal, amit az evangéliumok és általában a Szentírás buzgó olvasása segít elő. Luther is ismerte

<sup>2</sup> Beam, D. J.: Réflexions sur le ministère des Exercices Spirituels. In: *Revue de Spiritualité Ignacienne*, XXIV, (2003/III), 58–59.

<sup>3</sup> Ld. Daccache, Salim: Jean Calvin et Ignace de Loyola, de quelques convergences et divergences... In: *Le blog de SalimD.* <https://dsalim.wordpress.com/2011/10/30/jean-calvin-et-ignace-de-loyola-de-quelques-convergences-et-divergences/%e2%80%a6/>. (2018. ápr. 2.)

az *Imitatio Christi*t, és elismeréssel adózott neki. Feltehetően hatása alatt alakította ki az őt jellemző „Heilspersonalismust”, azaz a személyesen megélt kapcsolatot Jézussal. Valószínű, hogy Kálvin és Ignác is ismerték, becsülték ezt a könyvet, ami érthetővé teszi, hogy az általuk képviselt hittan miért mutatkozik mindenkéltől erkölcstannak, és miért követelik, hogy a hit a szeretet gyakorlásában igazolja magát. Mindenesetre nem közömbös az a tény, hogy Ignác többször hivatkozott az *Imitatio*ra abban az időben, amelyben lelkigyakorlati szövegét írta.

Emellett az is tény, hogy Kempis, Kálvin és Ignác más és más módszerrel gyakorolták a Szentírás olvasását. Kempis bizonyos mondatokat idéz, és lelkisége alátámasztására használja őket. Kálvin mint képzett exegéta előbb az eredeti héber és görög szövegeket magyarázza, és ezután mutatja fel annak lelkiségi jelentőségét. Ignác nem exegéta, hanem Jézus személyére összpontosító olvasatot gyakorol. Így készíti elő a vele való *colloquium*ot, azt, amit magyarul „imabeszélgetésnek” nevezünk. Jellegzetes, hogy lelkigyakorlatának szövegében leggyakrabban a szinoptikus evangéliumokat idézi, és így kívánja követni lépésről lépésre Jézus életútját. Következőleg az a krisztológia, amely ilyen módon alakul ki, egy „alulról felfelé” vezető irányt mutat, vagyis abból indul ki, amit ma „történeti Jézusnak” nevezünk, és nem egy „földről lefelé” irányulót, amely például minden Krisztusról szóló beszédet az Ige megtestesüléséből vezet le.

Kempis Tamás a jelenlegi kutatás tükrében csaknem individualista lelkiséget képvisel. A hangsúly nála a lélek egyedi üdvösségén és boldogulásán van. Ezzel szemben Kálvin az egyénileg keresett közösséget Krisztussal teljes mértékben az egyház reformjának keretében, annak forrásaként kívánja megvalósítani. Ebben Ignác nagyon közel áll Kálvinhoz. Számára sem elég, hogy ki-ki saját üdvösségét keresse. Ő nem ezt várja el Krisztus követőjétől, hanem az egész egyházi közösség megújulását, megreformálását kívánja előmozdítani az evangélium szellemében. A lelkigyakorlatot végzőnek már írás-olvasás szintjén felelősnek kell éreznie magát az egyház szentségéért. Nevezetesen azért, hogy véget vessen az egyházi rend erkölcsi hanyatlásának. Ignác is ebben a szellemben bizonyult egyszerre egyházi és egyházkritikus reformátornak. Ezért fontos számára, a közösségnek ne csak egyházi, és társadalmi távlata legyen, amely nem fér össze a Krisztus-keresés individualista leszűkítésével.

Ilyen egyháziság és társadalmiság jellemzi Kálvin egész teológiáját is, beleértve természetesen annak lelkiségi dimenzióját. Ez mutatkozik meg már írásmagyarázatának logikájában is: a Bibliát nincs jogunk szubjektív véleményünk, elképzeléseink és igényeink szerint értelmezni. Feltétlenül tiszteletben kell tartanunk a szerzők szándékát. Történeti objektivitás kötelezi az olvasó magyarázatát. Aki saját elképzeléseit magyarázza bele a szövegekbe, egyszerre vét a történelmi és az isteni igazság ellen.

2014-ben jelentettem meg egy kiadós tanulmányt, amelynek címe *A történeti-kritikai exegézis struktúraalkotó szerepe a rendszeres teológiában*. Ebben kimutattam, hogy Kálvint joggal tekinthetjük a modern írásmagyarázat előfutárának. Előszörban abban, hogy Luthernél határozottabban zárja ki a Szentírás szövegei-

nek allegorikus értelmezését, amely sejtett spirituális, „lelki” értelmet feltételez a szöveg mögött. Kálvint kizárólag a szöveg szó szerinti értelme érdekli, és pedig az, amelyet maga a szerző akart kifejezni. Így kíván például a lehető legközelebb kerülni Jézus valóban kimondott szavaihoz, és valóban megtett tetteihez. A szó szerinti értelem felkutatásában Kálvin Aranyshájú Szent Jánost követte, nem pedig az allegorizáló Origenészt vagy Ágostont. Genf reformátora így lett már abban is a történeti-kritikai exegézis előfutára Baruch Spinoza és Richard Simon előtt, hogy ő az eredeti héber és görög nyelven olvasta a Bibliát, és ezután fogalmazta meg az abban kifejezett teológiát, s mutatta fel annak lelki-ségi jelentőségét. Véleményem szerint az effajta szövegértelmezést tekintette azon bensőséges tanúságtétel egyik mozzanatának, amellyel maga a Szentlélek nyilatkoztatja ki az adott szöveg valódi értelmét.

Mennyiben mondható ez a kálvini módszer modernnek? Annyiban, amennyiben három szinten dolgozik. Az első a történettudomány szintje, ahol az elmúlt események tárgyilagos megközelítésére törekszik, nevezetesen a történelmi Jézus azonosítására. A második szint a rendszerező teológiájáé. A feladat itt az egyes szövegekből adódó tanítás megfogalmazása, és az azt közvetítő egyházi hagyomány kiértékelése. A harmadik a lelki-ségi átélés és az erkölcsi megerősítés szintje. Hogy ezt ne hiúsítsák meg szubjektivisták félreértések, illetve félremagyarázások, az a fontos, hogy a harmadik szint rá tudjon támaszkodni az első kettőre. A kálvini lelki-ség ezt a szolgálatot nyújtja példás módon.

Loyolai Szent Ignác nem mondható sem az exegézis, sem pedig a rendszerező teológia mesterének. Őt a Jézus-központúság védi meg az imént említett veszélytől. A lelkigyakorlatok vezetője egyenesen Jézushoz vezet. Éspedig nagyon egyszerű módon: az evangéliumok elbeszélő szövegeinek idézése révén. Annak, aki lelkigyakorlatot végez, ezek felett kell elmélkednie, ezek által kell szemlélnie az elbeszélte történeteket. Ignác Jézus élete misztériumainak nevezi az evangéliumok elbeszélő szövegeit. Majdnem azt mondhatnánk: Szent Pál érvelő szövegeire nincs is már szükség. Az evangéliumok narratív tanúságtétele elégséges ahhoz, hogy a gyakorlatozó személyes kapcsolatba kerüljön Jézussal. Az lesz a gyakorlatozó szemlélődésének tárgya, amit Máté, Márk, Lukács és kisebb mértékben János mond el, ír le Jézusról. Ezek a szavak és történések lesznek a vele folytatott imabeszélgetés tárgyává, és a hívő így érzi majd magát Jézus közelségében. Párbeszéd és egyesülés valósul meg az óriási időbeli és térbeli különbség ellenére.

Loyolai Szent Ignác időben és térben Máriát látja Jézus legmeghittebb közelségében, és pedig kezdettől, vagyis a fogantatás pillanatától. Már áldott állapotában is a Boldogasszonyt a szemlélődés tárgyává meri tenni. Ebben aztán odáig megy, hogy Máriát egy lapon említi a Szentháromsággal. A *Lelkigyakorlatoknak* mintegy tíz szakaszában (47, 102, 103, 106, 109, 111, 128, 148, 208, 200)<sup>4</sup>

<sup>4</sup> A zárójelbe tett számok a magyar jezsuitáknál használatban levő *Lelkigyakorlatok* fordítására utalnak. Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 1994.

követi el ezt a nem veszélytelen teológiai merészséget. De meglátásom szerint még Kálvin előtt sem tűnhetett botrányosnak, hogy Jézus anyja ilyen Isten-közelségben jelenik meg, hiszen az összefüggés mutatja, hogy ő is hangsúlyozza: Mária hívőként érzi át ezt a kegyelmet.

Tudjuk, hogy már Luther is bízó hite alapján tisztelte és dicsérte Máriát. Nos én úgy vélem, hogy Ignác is ugyanebben az összefüggésben látja Mária Jézus-és Isten-közelségét. Csak így lehet számára lehetséges, hogy a Boldogasszony a közbenjáró szerepét tölti be minden más hívőért. Ezért a liturgia méltán nevezi őt „advocata nostrának”. Ha ez így értelmezhető, akkor nem fenyeget az a veszély, hogy imádjuk Máriát, hiszen benne az Istent imádó asszonyt tiszteljük, akárcsak a Jézus-közelség feltétlen előképét.

Teológiai szempontból fontos, sőt lényeges, hogy hite aktusában a hívő mindenekelőtt Jézus felé forduljon, és ugyanakkor az ő életközelségét tegye szemlélődése és elmélkedése elsődleges tárgyává. Ugyanis arról lehet leolvasni, hogy kicsoda és milyen az Isten. Amiképpen Karl Barth és Wolfhart Pannenberg hangsúlyozzák: a Názáreti nem más, mint Isten történelmi önkinyilatkoztatása. Benne lesz láthatóvá az az Isten, akit senki sem képes látni (Jn 1,18), és pedig nem úgy, mint elvont isteni természetet, amely az emberi természettel egyesül, hanem mint aki emberi, emberséges és emberbaráti magatartás alanya. Aki többé nem egy égő csipkebokorban vagy a tenger kiszáritásában, hanem a felebaráti szeretetet gyakorló Jézusban nyilatkoztatja ki magát, az valóban a közelünkbe jött Isten-ország istene. Ezért lehet a keresztény sokkal inkább istenhívő, mint istenfélő. Ugyanis Jézus viselkedése nem félelemre, hanem bizalomra ad okot. Ami a bűn valóságát és súlyosságát illeti, már ott sem a kárhozat veszélye lesz a döntő, hanem például az a szó, amelyet a Názáreti a házasságtörő asszonynak mondott: *Én sem ítéllek el téged, eredj és többé ne vétkezzél!* (Jn 8,11) Itt tényleg az irgalmas Isten jön közel.

Ignác meglátása tehát helyes mind teológiai, mind lélektani szempontból. Már csak azért is, hogy manapság az istenséget nehezebb elgondolni az emberi személy képe és hasonlatossága alapján. Annak, hogy ma is tegezni merjük Istent, sőt hogy Atyánknak nevezzük, megfelelő előképét Jézusban találjuk meg az ő nagyon is emberi módon elmondott imáiban. Például: *Atyám, kezédbé ajánlom lelkemet.* (Lk 23,46) Egy ilyen ima nem volna lehetséges, ha az istenség személytelen hatalmasságként lenne gondolatunk tárgya. Az igaz, hogy Isten más és több, mint emberi személy már csak azért is, mert ő örökkévaló, halhatatlan és mindenható. Azonban – hála Jézus útmutatásának – Isten tegezhető és szerethető lény. Az viszont bizonyos, ha Jézus nem lett volna, nehezen imádkozhatnánk a Miatyánkot, és még nehezebben tudhatnánk, mit jelent a lelkigyakorlat kulcsfogalma, az imabeszélgetés. Úgy gondolom, e fogalom értelme azáltal lesz világosabbá, hogy a lelkigyakorlatok vezetője maga is beszélget az egyes gyakorlatozókkal. Ezt pedig olyan lélektani módszer alapján teszi, amely Ignác kora óta sokat változott, fejlődött és finomult. Ehhez hozzájárult még a II. vatikáni zsinat teológiája is, amely lehetővé teszi, hogy a hívők megreformált for-

mában végezzék a gyakorlatokat. Sőt mondhatjuk, javított formában is, azaz kiküszöbölve mindazt, amit ma helytelennek találunk az ignáci szövegben.

Kezdem azokkal a kritikákkal, amelyek a gyakorlatokat katolikus részről érték a 16. században. Két jelentős Domonkos-teológus, Domingo Bañez és Melchior Cano *protestáns elferdülést* láttak bennük. Nevezetesen azzal vádoltak őket, hogy érzelmileg túlfűtött, illuminált és individualista vallásosságnak adnak kifejezést. Azonban Bañez és Cano figyelmen kívül hagyták, hogy Kálvin maga is szigorúan ítélte meg az effajta lelkiséget, amellyel főleg az anabaptistáknál találkozott. Luther sem szerette az anabaptistákat, akiket egyesek a reformáció szélsőbaloldalának tekintettek. Ha szem előtt tartjuk a két nagy reformátor álláspontját, akkor az ignáci lelkigyakorlatokat nincs okunk protestáns tévelygésnek tartani.

Teológiai szempontból fontosnak tartom a lelkigyakorlatok mai vezetői által – legalábbis hallgatólagosan – érvényre jutó kritikát, amelynek tárgya a *bűn fogalma és értelmezése*. Mit ért Ignác a bűnön? Elsősorban a parancsolatok megszegését. Ő legtöbbször általános értelemben beszél a parancsolatokról anélkül, hogy a szeretet főparancsolatára összpontosítana, amelynek teljesítése az Isten és a felebarát iránti szeretet elválaszthatatlan egységében valósul meg. Jellemző a gyakorlatoknak az a része, amelyben Ignác a Tízparancsolatot és a hét főbűnt teszi az elmélkedés első tárgyává (238–245). A korabeli erkölcsstan értelmében Ignác azokra a bűnökre gondol, amelyek más bűnököt vonnak maguk után. Ezért nevezik őket főbűnöknek. A gyakorlatok egész első hete ilyen moralizáló elmélkedés jegyében született, és igen gyakori lelkiismeretvizsgálatot követel (4, 24). Ugyanennek a moralizáló irányzatnak enged azzal is teret, hogy különbséget tesz az úgynevezett „bocsánatos” és „halálos” bűnök között (34–36, 41). Szerintem az első fogalom megfelel Jézus etikájának, amely szerint Isten mindenkinek kész megbocsátani, és a benne hívőket is erre hívja fel. De a második fogalom, amely a „halálos” jelzővel illeti a súlyos vétséget, végzetes jellegével, vagyis a halál metaforájának alkalmazásával ellentmond a mindig lehetséges megbocsátás elvének. Ez a kifejezés kérlelhetetlen logikával egyenesen az örök kárhozat gondolatához vezet.

A lelkigyakorlatok mai vezetői számára Ignác igen problematikus módon beszél a pokolról is (65, 68, 106, 108). Itt még talán a zsidó apokaliptika és a középkori vallásosság rémképein is túltesz, amikor a pokol tüzének lángjairól és a hely büze feletti elmélkedésre hívja fel a gyakorlatozót. Igaz, hogy ez a rémkép abban a pillanatban eltűnik, amelyben a Jézus-központúság kerül előtérbe.

Szintén pozitívnak ítéelhető az a figyelmeztetés, hogy a gyakori lelkiismeretvizsgálatra készített gyakorlatozó ne tegye ezt aggályos, skrupulózus módon. Más szóval: ne tartsa bűnnek azt, ami nem bűn (346.) Azonban a modern lélektan szerint nemcsak az aggályosság kiküszöbölése fontos, hanem az eltúlzott bűntudat elkerülése is. Ezt követeli például a spanyol jezsuita Dominguez Morano mint képzett pszichológus, és arra figyelmeztet, hogy a bűntudat eltúlzott hang-

súlyozása katasztrofális következményekkel járhat a lelkigyakorlatozó esetében, például állandóan gyöttrő lelkiismeret-furdaláshoz vezethet.<sup>5</sup>

Úgy vélem, Morano kritikája és óvó kijelentései arról tesznek tanúságot, hogy napjainkban a lelkigyakorlatok vezetői nemcsak a modern lélektan befogadásával, hanem a II. vatikáni zsinat szellemének megszívvelésével is ahhoz járulnak hozzá, hogy az ignáci örökség megreformált formában jusson érvényre, tehát hogy ezen a téren is „aggiornamento” történjék. Így sorolhatok fel olyan más változásokat is a gyakorlatok teológiájában, amelyek azt lehetővé teszik, hogy a modern keresztények, mind katolikusok, mind reformátusok hasznosítani tudják lelkileg az ignáci örökséget. Ezekben a változásokban nagy szerepe van a II. vatikáni zsinat hittanának.

Első példaként emlékeztetek az *emberképre*. Míg Ignác egy olyan dualista, Platónra visszavezethető antropológia alapján állt, amely lényegi különbséget tesz a halhatatlan lélek és a halandó test között, a II. vatikáni zsinat a bibliai emberképet vallja magáénak, amely az embert maradandó módon egyben testi és lelki lénynek tartja. Ezért beszél nem egyszerűen a halhatatlan lélekről, hanem a „testnek”, azaz az egész emberi személynek a feltámasztásáról még akkor is, ha ezt nehéz elképzelni. A mai keresztény gondolkodók két olyan mozzanat szövevényét látják az emberben, amely csak azok együttes létében és egészként képes önmagát mint szabadságra és autonómiára képes személyt megvalósítani.<sup>6</sup>

Megjegyzem, hogy Ignác a szabad akaratot még az ember Istenhez való viszonyában is hangsúlyozta. Tette ezt kálvinistákkal szemben, akik szerinte úgy beszélnek az isteni kegyelemről, mintha az a szabad akarat rovására történne.<sup>7</sup> Szerinte a kálvinisták a predestinációra utalnak ebben az összefüggésben, és azt állítják, hogy már eldöntött dolog, hogy üdvözülök-e, vagy elkárhozom, és cselekedeteim már nem változtathatnak rajta (367). A mai keresztény hittan, beleértve a reformátust is, másként beszél az ember szabadságáról.

Egy további változást a *női nem* jellemzésében találunk. Erre vonatkozólag megdöbbenve olvastam a *Lelkigyakorlatok* következő kijelentését (325):

„Az ellenség [értsd ördög] úgy viselkedik, mint egy asszony. Az erővel szemben gyenge, de erős, ha engedékenységre talál. Az asszonynak ugyanis, amikor valamely férfivel veszekszik, az a szokása, hogy bátorságát veszti, és elmenekül, amikor az ember [értsd férfi] [...] szembeszáll vele.”

Nem tudok elképzelni mai gyakorlatvezetőt, aki ezt a furcsa szöveget idézné, amikor ma nők is jelentkeznek lelkigyakorlatokra. A két nem teljes mértékben egyenlő emberi méltósága és jogai szellemében foglalkozik velük, szintúgy a Szent Pál-i kijelentés értelmében: *Nincs többé... férfi vagy nő, mert mindnyájan eggyé lettetek Krisztus Jézusban* (Gal 3,28). Tudja azt is, hogy a korabeli zsidó rabbik

<sup>5</sup> Morano, Carlos Domínguez: *Psicodinámica de los Ejercicios ignacios*. Sal Terrae, Bilbao 2002, 315.

<sup>6</sup> Ld. Rombach, Heinrich: *Strukturanthropologie. Der Mensch, die Mensch*. Alber, Freiburg–München 1987.

<sup>7</sup> Ld. a 12. szabályt.

gyakorlatával ellentétben Jézus nőket is befogadott tanítványai közé. Így manapság már nyugodtan semmisnek tekinthetjük Ignác kisiklását, amelyet méltán illetünk a szexista jelzővel. Az érdekeltek vagy nem ismerik az ördöggel történő összehasonlítást, vagy nem veszik rossz néven Ignáctól. Ha ez másként történe, nem lenne annyi női résztvevő, protestáns is az ignáci lelkigyakorlatokon. Talán ez a jelenség is bizonyítja a gyakorlatoknak a maguk egészében elvitathatatlanul magas lelkiségi értékét.

Mi a helyzet az *egyház fogalma* terén? A II. vatikáni zsinat tanítása ebben különbözik az Ignácétól: nem engedi meg többé, hogy a „hierarchikus egyháznak” adjuk „mi Urunk jegyesének” vagy „szent Anyánknak” nevét (353, 365.) A zsinat eleget tett a reformátorok követelésének, hogy az egyházat a maga egészében nevezte „Isten népének”, és az 1Pt 2,9 értelmében a világi hívek közösségét értette azon. Ezzel lehetetlenné tette, hogy kizárólag a felszentelt püspökök és papok kapják az „egyházi” jelzőt, ugyanis a keresztség szentsége értelmében a hívők összessége kap analóg papi felszentelést. Ez pedig megegyezik Luther és Kálvin tanításával: a hierarchia nem azonosítható az egyházzal, hiszen csupán az egyház vezetésének szolgálatában áll.

Van még egy változás, amely a világ fogalmát érinti: a „devotio moderna” és így Kempis Tamás is pesszimista módon ítelték meg a „világot”, mint amely a „siralom völgye”, és a mennyország ellentétét látták benne. Azt hangoztatták, hogy Jézus „nem e világból való” (vö. Jn 17,16), ugyanis a világ a gonoszság hatalma alatt áll. Erősebbnek bizonyult a szintén jánosi kijelentés: *Isten úgy szerette ezt a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte* (Jn 3,16).

Szent Ágoston tanítása szerint ennek a siralmas állapotnak az oka nem más, mint az „eredeti”, illetve „áteredő” bűn, amelynek következtében Ádám minden leszármazottja halállal bűnhődik. Hogy ez a tan téves, azt a mai írásmagyarázat meggyőző módon mutatta ki. Ádám és Éva sorsát illetően sem a Teremtés könyve, sem Pál apostol nem állítja a Római levélben, hogy az első emberpár úgy vétkezett volna, hogy azért a büntetés, sőt a kárhozat minden leszármazottját sújtaná. Ha ez így lenne, akkor az eredeti bűn lenne a „halálos” bűnök között a leghalálosabb.

A mai lelkigyakorlatot vezetőik a II. vatikáni zsinat tanítását követik, amely alapvetően pozitív módon értelmezi a világot. Ezt teszi már lelkipásztori konstitúciójában is, amelynek tárgya „az Egyház a mai idők világában”, címe pedig *Gaudium et Spes, azaz Öröm és reménység*. Amint azt Josef Ratzinger kimutatta kommentárjában, a II. vatikáni zsinat nem utolsósorban Teilard de Chardin evolucionista világképét és optimista eszkatológiáját juttatta érvényre.<sup>8</sup> Így számára nem a gonoszság hatalma a döntő tényező, hanem az az emberi képesség, amely Isten kegyelméből fölülmúlja a gonoszságot, és képes a fejlődésre és a haladásra. Bár a lelkigyakorlatok eredeti szövege, főleg első részében foglalkozik nyoma-

<sup>8</sup> Buchberger, Michael – Frings, Joseph – Hermann Schäufele et. al. (Hrsg.): *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 12. Das Zweite Vatikanische Konzil. Teil III. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen. Lateinisch und Deutsch*. Herder, Freiburg–Basel–Wien 1968, 319–320.



tékosan a bűn témájával, mégis ama meggyőződésnek ad kifejezést, hogy minden ember képes a jóra, feltéve, ha Jézus követését szívügyének tekinti, és pedig nemcsak a maga számára, hanem a közösség javára is. A II. vatikáni zsinat szellemében ez a követelmény hatott ki az apostoli és missziós tevékenységre is. Így kell valóban felebaráti szeretettel szeretni a világot is.

Befejezésképpen visszatérek bevezető kérdésemhez. Mi indokolja mai keresztények, nevezetesen reformátusok és evangélikusok érdeklődését jezsuita lelkigyakorlatok iránt? Válaszom csak hipotetikus lehet. Az idő rövidsége és hiányos tapasztalati alapom miatt is csak töredékesen tudtam megfejtetni ezt a rejtvényt. Egyben azonban biztos vagyok. Az ignáci lelkigyakorlatoknak van valamiféle halhatatlan lelke. Így idejét múlt, reformot igénylő részei ellenére a maga egészében képes lelki hasznot ígérni a modern világ keresztényeinek is.

### Felhasznált irodalom

- Beam, D. J.: Réflexions sur le ministère des Exercices Spirituels. In: *Revue de Spiritualité Ignacienne*, XXIV, (2003/III), 58–59.
- Daccache, Salim: Jean Calvin et Ignace de Loyola, de quelques convergences et divergences... In: *Le blog de SalimD*. <https://dsalim.wordpress.com/2011/10/30/jean-calvin-et-ignace-de-loyola-de-quelques-convergences-et-divergences/%e2%80%a6/>. (2018. ápr. 2.)
- Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 1994.
- Métral, Nicole: Retraites oecuméniques: la spiritualité ignacienne séduit les protestants. In: *Protestinfo* 20. juin 2007. Ld. <https://protestinfo.ch/200706204212/retraites-oecumeniques-la-spiritualite-ignacienne-seduit-les-protestants>. (2018. ápr. 2.)
- Morano, Carlos Domínguez: *Psicodinámica de los Ejercicios ignacios*. Sal Terrae, Bilbao 2002.
- Rombach, Heinrich: *Strukturanthropologie. Der Mensch, die Mensch*. Alber, Freiburg–München 1987.
- Buchberger, Michael – Frings, Joseph – Hermann Schäufole et. al. (Hrsg.): *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 12. Das Zweite Vatikanische Konzil. Teil III. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen. Lateinisch und Deutsch*. Herder, Freiburg–Basel–Wien 1968, 319–320.

\* \* \*

Why is there such an interest among modern Christians, in particular Reformed and Lutheran theologians, for Jesuit spiritual exercises? My answer can only be hypothetical. But one thing is certain. The spiritual exercises of Saint Ignatius of Loyola have an immortal soul. Thus, despite the old-fashioned character of some of its parts seeking for a reformation, in its entirety, it is able to promise spiritual benefits to Christians in this modern world as well.

*Keywords:* spirituality, Calvin, Saint Ignatius of Loyola